

BÜTÜNCÜL TEORİ İNŞASI:

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN ANALİZİ (2002-)

Erdem EREN¹

Öz: Bu çalışmada, 2002'den günümüze AK Parti dönemi Türk dış politikasının analizi bütüncül bir teori inşası çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu amaçla; Uluslararası İlişkiler disiplininde hâkim üç temel teori olan İdealizm/Liberalizm, Realizm ve Sosyal İnşacılık teorileri öne çıkan kavram ve ilkeleriyle birlikte incelenmiştir. Çalışmada, üç hâkim teori temel alınarak, AK Parti dönemi Türk dış politikasında hangi yıl aralıklarında hangi teorinin daha başat olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Bu soru doğrultusunda, AK Parti dönemi Türk dış politikası, “2002-2009”, “2009-2014” ve “2014'ten günümüze” şeklinde üç alt başlıkta incelenmiştir. Başat teorilerin ise “İdealizmin/Liberalizmin İnşası”, “Sosyal İnşacılığa Geçiş” ve “Realizmin Yükselişi” şeklinde öne çıktığı görülmüştür. AK Parti dönemi Türk dış politikası örneğinden yola çıkarak, devletlerin davranışlarının tek bir teoriyle açıklanamayacağı, hükümetlerin bazı olgulardan dolayı birçok teoriyi içeren yaklaşımlarla hareket edebileceği sonucuna varılmış ve bu yaklaşım “Bütüncül Teori” olarak adlandırılmıştır. Sonuç olarak, çalışmada, AK Parti dönemi Türk dış politikasında Bütüncül Teori'nin lider etkisi, ulusal çıkarlar, uyumsal politikalar/uyumsal performans, hata toleransı, karşılıklı bağımlılık ve bütüncüllük olguları üzerinde inşa edilebileceği savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Bütüncül Teori, Türk Dış Politikası, AK Parti.*

Article Category: International Relations

Date of Submission: 29.03.2021

Date of Acceptance: 06.07.2021

¹ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı Öğrencisi.

Email: erdemeren2234@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9891-1763

**HOLISTIC THEORY CONSTRUCTION:
AN ANALYSIS OF TURKISH FOREIGN POLICY IN THE AK PARTI
ERA (2002-)**

Abstract: In this study, the analysis of Turkish foreign policy in the AK Party period since 2002 has been analyzed within the framework of a holistic theory construction. For this purpose; Idealism/Liberalism, Realism and Social Constructionism, which are the three major theories in the discipline of International Relations, have been studied together with their prominent concepts and principles. Based on three major theories, an answer to the question of which theoretical approach was more dominant in Turkish foreign policy during the AK Parti period was sought. In line with this question, Turkish foreign policy during the AK Parti period has been divided into three periods: “2002-2009”, “2009-2014”, and “since 2014”. The dominant theories are seen to come to the fore as “The Construction of Idealism/Liberalism”, “The Transition to Social Constructivism”, and “The Rise of Realism”. Based on the example of Turkish foreign policy in the AK Parti period, it was concluded that the behavior of states could not be explained with a single theory, governments could act with approaches that include many theories due to some facts, and this approach is named as the “Holistic Theory”. As a result, it has been argued that the Holistic Theory about Turkish foreign policy during the AK Parti period can be built on certain features such as the leader effect, national interests, adaptive policies/adaptive performance, fault tolerance, interdependence, and integrity.

Keywords: *Holistic Theory, Turkish Foreign Policy, AK Parti.*

Giriş

Devletlerin, hükümetlerin ve hatta liderlerin dış politikadaki yaklaşımları, uygulamaları ve karakterleri gibi olgular, Uluslararası İlişkiler disiplininde birçok araştırmaya konu olmuştur. Genellikle, bu olgular, Uluslararası İlişkiler teorileri üzerinden incelenmiş ve tartışılmıştır. Bu çalışmada da, Türkiye Cumhuriyeti'nin 2002'den bu yana devam eden AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) hükümetleri döneminde uyguladığı Türk Dış Politikası'nın analizi yapılacak olup, bu analiz ise Uluslararası İlişkiler alanında üç temel ve hâkim teori olarak görülen İdealizm/Liberalizm, Realizm ve Sosyal İnşacılık temelinde gerçekleştirilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, bu üç hâkim teori özetlenecektir. İkinci bölümde, AK Parti dönemi dış politikası, dönemselsel ve teorik olarak üç ayrı döneme ayrılarak incelenecektir. Çalışmada, bu üç dönem; “2002-2009”, “2009-2014” ve “2014'ten günümüze” şeklinde belirlenmiştir. Teorik olarak ise, bu dönemler; “İdealizmin/Liberalizmin İnşası”, “Sosyal İnşacılığa Geçiş” ve “Realizmin Yükselişi” olarak adlandırılmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, akademik literatüre yeni bir katkı yapmak amacıyla, AK Parti dönemi dış politikası 2002'den günümüze kadar olan süreçte temellendirilecek olan “Bütüncül Teori” kapsamında analiz edilecektir.

1. Uluslararası İlişkilerde Üç Başat Teori: İdealizm/Liberalizm, Realizm ve Sosyal İnşacılık

Uluslararası İlişkiler alanında teorilerle ilgili en temel görüşlerden birisi, belirli bir dönemde bazı teorilerin hâkim olduğu iddiasıdır. Steve Smith'e göre, bir teorinin hâkimiyeti, Uluslararası İlişkiler konusunda açıklanması gereken temel konuların neler olduğu, hangi konuların merkeze alındığı ve buna yönelik bir varsayımdan kaynaklanmaktadır.² Uluslararası İlişkiler teorileri arasında günümüze kadar en yoğun ilgi görüp hakkında en çok araştırma yapılan teorilerin başında; İdealizm/Liberalizm, Realizm ve Sosyal İnşacılık gelmektedir. İlk olarak, bu teorilerin dünya politikasında hangi konuları öncelikli olarak açıklamaya çalıştıklarını ve temel ilkelerini incelemek gerekmektedir.

1.1. İdealizm/Liberalizm

Uluslararası İlişkiler teorileri arasında en önemli tartışma İdealizm/Liberalizm ile Realizm arasında gerçekleşmiş olup, Liberalizm, “İdealizm” adı altında, 1919-1939 yılları arasında,

² Klevis Kolasi (2013), “Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68 (2), s. 151.

yani iki dünya savaşı arası dönemde, Realizm'in en büyük rakibi olarak görülmüştür.³ Ancak İdealizm'in, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve süresince, Realizm'e büyük oranda boyun eğdiği ifade edilmektedir. Liberalizm, odak noktasına insanı almakta, ön plana akılcılığı çıkarmakta ve özel hayatın serbestliği ile kamusal hayata sınırlı bir devlet müdahalesini öngörmektedir.⁴ İdealizm, uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun devletlerarası ilişkilerde savaş durumu yaşanmasını önlemesini moral (ahlaki) bir hedef olarak koyarken, Liberalizm de sistemin anarşik yapısına rağmen devletlerarası ilişkilerin neden çoğu zaman iş birliği ürettiğini incelemektedir.⁵

Esas olarak bireyin özgürlüğünü savunan Liberalizm, demokrasilerin yaygınlaşması ve barış yanlısı olan liberal ve demokratik ülkelerin sayısının artmasıyla dünyada barışın egemen olacağını savunmaktadır. ABD eski Başkanı Woodrow Wilson'ın öncülük ettiği İdealist yaklaşım, İdealist felsefenin pratik olarak Uluslararası İlişkilerde uygulanması anlamına gelmekte olup, kapalı değil, açık diplomasiyi savunmuş ve ulusüstü bir düzlemde Milletler Cemiyeti (MC) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi örgüt ve mekanizmaların kurulmasına imkân sağlamıştır.⁶

1970'li yıllarla birlikte Liberal düşünce de gelişim göstermiş ve Uluslararası İlişkilerde güvenlik kadar iktisadi ilişkiler de ön plana çıkmaya başlamıştır. Ayrıca çok-uluslu şirketler ve uluslararası örgütler, iktisadi çıkarların korunmasında ve ilerletilmesinde yeri geldiğinde devletlerden daha etkin konuma gelmeye başlamışlardır.⁷ Neoliberaler de, Uluslararası İlişkilerde devletler dışında bireyler, uluslararası örgütler, baskı grupları ve çok-uluslu şirketler gibi grupların etkisini kabul etmektedir.

Uluslararası İlişkilerde özellikle Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu sistemin yumuşama sürecine girmesi ve devlet dışı aktörlerin daha görünür hale gelmesi sonucunda, karşılıklı bağımlılık temelli ilişkilerin ivme kazanması ve askeri güvenlik konuları dışındaki konuların da dünya gündemine taşınmasıyla, liberal düşünce, güç kazanmıştır. Joseph S. Nye ve Robert Keohane'nin karşılıklı bağımlılık temalı çalışmaları, Liberalizm'in literatürde "Çoğulculuk" (*Pluralism*) adıyla gündeme gelmesini sağlamıştır.⁸ Bu görüşe göre, devletlerin üzerinde bir

³ Tim Dunne & Brian C. Schmidt (2001), "Realism", içinde *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (editörler: John Baylis & Steve Smith), New York: Oxford University Press, s. 131.

⁴ Andrew Heywood (2011), *Siyasi İdeolojiler*, Ankara: Adres Yayınları, ss. 65-67.

⁵ Tarık Oğuzlu (2014), "Liberalizm", içinde *Uluslararası İlişkilere Giriş* (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı), Ankara: Küre Yayınları, ss. 98-99.

⁶ Tayyar Arı (2018), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 5. Baskı, Bursa: Aktüel Yayınları, ss. 15-16.

⁷ Lerna K. Yanık (2015), "Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi", *Uluslararası İlişkiler*, 12 (46), s. 42.

⁸ Tarık Oğuzlu (2014), "Liberalizm", s. 99.

üst otorite olmasa da, normlar, değerler, rejimler, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler sistemin anarşik yapısını zayıflatıp, iş birliğinin gerçekleşmesine yardımcı olacak zemini hazırlamaktadır.⁹ Liberalizm'e göre, dış politikada ortak çıkarlar vurgusu önemli olup, devletlerin ortak çıkarları olduğu müddetçe sistemin anarşik ve kaotik yapısı iş birliği yapılmasını engelleyemeyecektir. Bununla birlikte, liberal dış politika yaklaşımının özgün niteliklerini; ekonomik çıkarlar ile bölgesel ve küresel entegrasyon çabalarına önem ve değer vermek, ortak kimlik ile değerlere vurgu yapmak ve diplomasi ve ikna aracı olarak yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkarmak şeklinde saymak mümkündür.¹⁰ Liberal Uluslararası İlişkiler teorisinde temel analiz düzeyi devlet-altı/devlet-içi birimlerdir. Anarşik yapının olumsuz etkileri ise; iş birliği, karşılıklı bağımlılık vb. etkenlerle aşılabılır. Dış politikada ekonomik çıkarlar ve ulusal özellikler önemli olup, kazan-kazan (*win-win*) mantığı geçerlidir. Devletlerarası ortak çıkarlar mevcut olmakla birlikte, entegrasyon/bütünleşme de mümkündür.¹¹

1.2. Realizm

Realizm'in kökleri Thucydides, Machiavelli, Hobbes ve Rousseau gibi düşünörlere kadar dayanmakta olup, teori, E. H. Carr'ın çalışmalarıyla iki dünya savaşı arası dönemde büyük oranda geliştirilmiş; buna ek olarak Hans Morgenthau'nun çalışmalarıyla da İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme damgasını vurmuştur. Atila Eralp'e göre, Realizm, savaş sonrasında hâkim yaklaşım haline geldiği gibi, hem Soğuk Savaş dönemi Uluslararası İlişkilerini şekillendirmiş, hem de devlet liderlerinin uluslararası kriz ve eylemlere bakışını etkilemiştir.¹²

⁹ Robert Axelrod & Robert O. Keohane (1993), "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions", içinde *Neorealism and NeoLiberalism* (editör: David A. Baldwin), New York: Columbia University Press, s. 228.

¹⁰ Robert Dahl'ın tanımıyla, güç; bir aktörün (A) yapmayacağı şeyleri başka bir aktöre (B) yaptırabilme kapasitesidir. Bakınız; Haluk Özdemir (2008), "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (3), s. 119. Yumuşak güç ise, bir ülkenin sahip olduğu ve savunduğu değerlerin diğer ölkeler tarafından da paylaşılmasıdır. Böylelikle, diğer devletleri etkileme ve yönlendirme yetkisine de sahip olunmaktadır. Kurumsal olarak ise, yumuşak güç; aktörlerin ideoloji, kültür ve ekonomik unsurlar gibi etmenleri ön plana çıkararak, sert güç unsurlarına başvurmaksızın diğer aktörleri etkileyebilme kapasitesini ifade etmektedir. Bakınız; Mehmet Keyik & Mehmet Seyfettin Erol (2019), "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), s. 21. Gücün ikinci yüzü olarak ifade edilen yumuşak güç ise, başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneğine dayanmaktadır. Bakınız; Joseph S. Nye (2004), *Soft Power The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.

¹¹ Tarık Oğuzlu (2014), "Liberalizm", s. 101.

¹² Atila Eralp (2010), "Hegemonya", içinde *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (editörler: Atila Eralp & Fuat Keyman & Oktay F. Tanrıseven & M. Fatih Tayfur & Faruk Yalvaç), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 156.

Morgenthau, Realizm'in esas özelliklerini *Politics Among Nations* adlı eserinde ele alırken, şu 6 ilkeyi öne çıkarmıştır:¹³

1. Siyaset ile toplum, insan doğasında da kökü mevcut olan objektif yasalarla yönetilir.
2. Güç terimi ile tanımlanan çıkar kavramı, Uluslararası İlişkilerin ve uluslararası politikanın merkezi ve başlangıç noktasıdır.
3. Uygulandığı zaman ve yere göre güç farklılık gösterse de, politikanın özü olarak sayılan çıkar kavramı zamandan ve yerden etkilenmemektedir.¹⁴
4. Evrensel olarak görülen ahlak ilkeleri, devletlerin politika ve eylemlerine soyut formüller biçiminde uygulanamaz.
5. Politik Realizm, evreni yöneten ahlaki yasalar formuyla belirli bir ulusun ahlaki hedeflerini tanımlamaktan kaçınır.
6. Siyasal alan, kendi başına ve bağımsız bir alandır.

Realizm'e göre, devletler, uluslararası sistemin temel aktörü olup, anarşik bir yapıda yaşamakla birlikte yaşamlarını sürdürebilmek için güçlerini giderek arttırmaya çalışmaktadırlar. Güç, Realist yaklaşımda bu nedenle başat bir konumdur. Anarşik sistemde kendilerini korumak için güçlerini arttıran devletler ise sistemi tehdit edebilir; bu durumda diğer devletler birleşerek güç dengesini (*balance of power*) sağlamaktadırlar. Realistlere göre, güç ve ulusal çıkar gibi unsurlar, devletlerarası ilişkileri belirleyen temel etkenler olmalarından dolayı, uluslararası politikada öncelikli incelenmesi gereken konuların başında gelmektedir. Onlara göre, Uluslararası İlişkiler, özünde devletler arasındaki güç ve çıkar mücadelesidir. Realizm'e göre, devletler, uluslararası politikada kendi çıkarlarını korumaya çalışmak amacıyla güce sahip olmakta; güç ise, bu doğrultuda askeri olan ve olmayan unsurlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Devletlerin varlığını koruyup sürdürebilmesi için gerçekleştirdikleri eylemlerin tümü de ulusal çıkarların bir sonucudur. Ayrıca, devletler, kendi varlıklarını korumak adına başka devletlere güvenmedikleri gibi, uluslararası örgütlere veya uluslararası hukuka da güvenmemektedirler.¹⁵

¹³ Hans Morgenthau (1954), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf, ss. 4-10.

¹⁴ Morgenthau; gücün maddi unsurları olarak doğal kaynaklar ve endüstriyel kapasite gibi unsurlara da değinmiştir. Lakin askeri güce ayrı ve başat bir önem vermiştir. Ek olarak, Realizm'de, gücün temelde caydırıcılığa dayandığı gibi bir varsayım da öne sürülmektedir. Bakınız; Mehmet Keyik & Mehmet Seyfettin Erol (2019), "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi", s. 20.

¹⁵ Mehmet Keyik & Mehmet Seyfettin Erol (2019), "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi", ss. 13-14, 19.

Stephen M. Walt'a göre ise, anarşik bir ortamda, devletler, kendilerini korumak ve tehdit dengesi nedeniyle ittifaklar kurabilmektedirler. Devletlerin davranışlarını yönlendiren ana etken tehdit algısı olup, diğerlerinin gücü ise etkili olan birçok etkenden sadece biridir. Çünkü devletler, diğerlerinden kaynaklanmakta olan tehditleri; coğrafi yakınlığa, nisbi güce, niyete ve savunma-saldırı dengesi gibi etkenlere göre sınıflandırmakta ve analiz etmektedirler.¹⁶

1970'lerin sonuna gelindiğinde, Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* adlı kitabıyla Neo-Realizm'in görüşlerini oluşturmaya başlamıştır. Yapısal Realizm olarak da adlandırılan bu yaklaşımda, devletlerin davranışlarının belirlenmesinde yapıya (sisteme) daha çok vurgu yapılmıştır. Waltz'a göre, özellikle savaşların temel nedeni uluslararası anarşidir. Savaşı engelleyecek herhangi bir şey olmadığı için savaşlar yaşanmaktadır. Bu durum da, devletlerin davranışları için önemli sonuçlar doğurmaktadır. Zira uluslararası anarşi, sürekli devam eden bir savaş durumuna işaret etmektedir. Devletler, savaşı, barışçıl araçlar başarısız olduğunda sorunların çözümü için başvurulacak bir araç olarak değerlendirmektedirler.¹⁷

John Mearsheimer'a göre, Neo-Realizm yaklaşımında, devletler, sahip oldukları göreceli güçlere göre büyük, orta ve küçük olarak sınıflandırılmaktadırlar. Ona göre, devletlerin uluslararası sistemde konumlandırılması güç dağılımına göre gerçekleşmektedir. Ayrıca devletlerin gücü maddi güçler olarak askeri güç ve ekonomik güç şeklinde ifade edilmektedir. Ekonomik gücün her zaman askeri güce dönüşme potansiyeli bulunduğu için önemi yüksektir. Bu nedendir ki, askeri açıdan yetersiz olsalar dahi, ekonomisi güçlü olan devletler, potansiyel birer rakip olarak görülmektedir.¹⁸

Realizm'e göre, günümüzde uluslararası politikada uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörler öne çıksalar ve etkinlik kazansalar da, Uluslararası İlişkilerin en önemli aktörleri halen daha devletlerdir. Nitekim Robert O. Keohane, Uluslararası İlişkilerde devletlerin dışında aktörlerin var olduğunu kabul etse de, 1986'da yayınladığı *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond* adlı kitabında, devletlerin hâlâ en önemli aktörler olduklarını vurgulamıştır. Keohane'e göre, devletler tek rasyonel aktör olup, güç elde etmek için hareket ederler ve kendi çıkarlarını da bu gücü elde etmek için bir araya toplarlar.¹⁹

1990'ların son yılları itibariyle Neoklasik Realizm akımı ortaya çıkarken, bu yeni yaklaşım, dış politikanın oluşum sürecinde liderleri ve liderlerin hareketlerini daha öncelikli olarak

¹⁶ Tayyar Arı (2018), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 5. Baskı, Bursa: Aktüel Yayınları, s. 21.

¹⁷ Kenneth Waltz (2001), *Man, the State and War*, New York: Columbia University Press, s. 232.

¹⁸ John Mearsheimer (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton, ss. 143-144.

¹⁹ Jack Donnelly (2000), *Realism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University, s. 7.

görmektedir.²⁰ Neoklasik Realistler, lider faktörünün dış politikada önemli olduğunu söyleseler de, Morgenthau da zaten *Politics Among Nations* adlı kitabında Realizm'in 6 temel ilkesinden birinin lider faktörü olduğunu vurgulamıştır. Yine Morgenthau, güç dengesinin diplomasinin gücü ve devlet adamının bilgeliğiyle oluşacağını iddia etmiştir.²¹ Neoklasik Realistlere göre, dış çevreler ile ara değişkenler devlet davranışını büyük oranda etkilemektedir. Ara değişkenler 4 ana kategoride toplanmakta olup, bunlar; (1) liderlerin algıları, (2) stratejik kültür, (3) devlet-toplum ilişkisi ve (4) iç kurumların düzenlenişidir.²² Bu ara değişkenlerin her biri birbirini etkilemekte ve değişimlere sebep olmakla birlikte, devletin davranışını ve dış politika karar ve uygulamalarını da yönlendirmektedirler.

İdealistler ahlaki standartlar doğrultusunda politikanın yürütülmesi gerektiğini savunmaktayken, Realistler ise soyut nitelikteki ahlaki standartların siyasal politika ve eylemlere uygulanamayacağını iddia etmektedir. Çünkü Realistlere göre, karar verici durumundaki devlet adamı ya da lider, ulusal çevreden farklı bir uluslararası çevrede hareket etmekte ve faaliyet göstermektedir. Öyle ki, bu çevre; merkezi bir otoritenin, yani tam anlamıyla devletleri bağlayıcı hukuki yaptırımların ve bütün devletlerce kabul edilmiş ilkelerin mevcut olmadığı bir uluslararası çevredir. Realistlere göre, lider, devletin çıkarını gözetmek zorunda olup, ahlaki standartlara çoğu zaman uymamaktadır. Lider için öncelikli olan devleti dış tehditlerden kesin olarak korumak ve ulusal çıkarı gözetmektir. Çünkü Uluslararası İlişkilerde merkezi bir otorite bulunmadığı için, sonucu belirleyen etken her zaman devletin gücü olmaktadır.²³

Realistlere göre, ayrıca, Uluslararası İlişkilerin en önemli gündem maddeleri ulusal güvenlik konularıdır. Zira siyasi ve askeri konular üzerinden (yüksek politika konuları) devletler ulusal çıkarı maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Realistlerce devletin yaşamını sürdürmesi için önemli olan ulusal güvenlik konuları yüksek politika, ticari, mali, parasal, çevresel ve sağlıkla ilgili konular ise alçak politika unsurları olarak kabul edilmektedir. Devletlerin amaçlarına ulaşım çıkarılarını gerçekleştirmek için kullanacakları temel unsur ise güçtür. Bu nedenle, her bir devlet kendi çıkarı doğrultusunda hareket edebilmektedir.²⁴

1.3. Sosyal İnşacılık

²⁰ Birkan Ertoý (2019), "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), s. 4.

²¹ Hans Morgenthau (1954), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, s. 7.

²² Birkan Ertoý (2019), "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", s. 16.

²³ Tayyar Arı (2018), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, s. 18.

²⁴ Tayyar Arı (2018), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, ss. 19-20.

Uluslararası İlişkiler literatüründe Sosyal İnşacılık kavramı ilk olarak Nicholas Onuf'un²⁵ *World Of Our Making* adlı çalışmasında yer almış olup, Uluslararası İlişkiler teorileri literatürü içerisinde asıl etkisi ise Alexander Wendt'in eserleri sayesinde olmuştur.²⁶ İlk olarak, İnşacılığa göre, uluslararası sistem, bazı insanlar tarafından belirli zaman ve yerlerde oluşturulmuş olan fikirler seti, düşünceler bütünü ve normlar sistemidir. İnşacılara göre, uluslararası politika, ortak anlam, fikir ve normlar tarafından şekillendirilmektedir.²⁷

Uluslararası İlişkilerdeki birçok teori, materyalist bir yaklaşımla askeri güç ve ekonomik kapasitenin dağılımına büyük önem vermekteyken, İnşacılık teorisinde tek taraflı olarak bu materyal güce vurgu reddedilmektedir. İnşacılar, Uluslararası İlişkilerde en önemli şeyin materyal değil, sosyal olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu doğrultuda; Uluslararası İlişkiler disiplininin uluslararası siyasette aktif olan aktörlerin düşünce ve inançlarını etkileyen unsurlar ile bu aktörler arasındaki ortak anlayışı merkezine alması gerektiğini savunmuşlardır. Bu yönleriyle, İnşacılık, devletlerin davranışlarını etkileyen norm, kültür, kimlik ve düşüncelerle birlikte “*materyal dünya*”ya anlam veren “*özneler arası*” yapıları öne çıkarmaktadır.²⁸

İnşacılık, başat Uluslararası İlişkiler teorileri tarafından kavramsallaştırılmış olan güç, çıkar, yapı ve iş birliği kavramlarını sosyolojik bakış açısı ve kimlik boyutuyla tekrar ele almaktadır. Bununla birlikte, anarşi ile güç dengesinin anlamı, devlet kimliği ve çıkar arasındaki ilişki, gücün detaylandırılması ve dünya siyasetindeki değişim sürecine dair alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. Hopf'a göre, İnşacılık; güç kavramını maddi ve düşünsel olarak ayırmakta olup, İnşacılık yaklaşımında fikirler, kaba güçten daha etkili bir güç olarak öne çıkmaktadır.

²⁵ Onuf'a göre; toplumsal ilişkilerimiz ile kendi kimliğimizi yapılandırdığımız gibi, dünyayı da birbirimize yaptıklarımız ve söylediklerimizle yapılandırmaktayız. Bakınız; Yücel Bozdağlıoğlu (2012), “Konstruktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi”, *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika* (editör: Tayyar Arı), Bursa: MKM Yayınları, s. 133.

²⁶ Bahar Rumelili (2018), “İnşacılık/Konstruktivizm”, içinde *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler* (editör: Evren Balta), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 151.

²⁷ Yücel Bozdağlıoğlu (2012), “Konstruktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi”, ss. 129-130, 139.

²⁸ İnşacı teoride, kimlik; Uluslararası İlişkilerin sosyal-kültürel yapısını devletlerin tercih ve davranışlarına bağlayan temel bir kavram olup, devletler, kimlikleri olan sosyal aktörler olarak kurgulanmaktadır. Bu devlet kimlikleri verili ve sabit olmayıp, yönettikleri toplulukların sahip oldukları din, etnisite vb. gibi özelliklere indirgenmemektedir. İnşacı yaklaşımlar, devlet kimliklerinin hem ulusal düzeyde, hem de devletler arasında var olan ortak anlayışlarla şekillendiğini ve inşa edildiğini öne sürmektedir. Bakınız; Bahar Rumelili (2018), “İnşacılık/Konstruktivizm”, s. 157. Wendt'e göre, devletlerin benimsediği kimlik; statüocu-revizyonist, saldırgan-savunmacı vb. çıkar algılamasını etkilemekte ve çıkar da devlet eylemlerini etkilemektedir. Bakınız; Alexander Wendt (1995), “Constructing International Politics”, *International Security*, 20 (1), s. 71.

İnşacılık, maddi gücü reddetmemekle birlikte, hem maddi, hem de düşünsel gücün dünya meselelerinin anlaşılması adına gerekli olduğunu savunmaktadır.²⁹

Alexander Wendt, bir İnşacı olarak Realist teorinin 5 önemli varsayımının kabul edildiğini öne sürmüştür. Wendt'e göre, ilk olarak, uluslararası politika anarşiktir. İkinci olarak, devletler, saldırgan bir kapasiteye sahiptir. Üçüncüsü, devletler, diğer devletlerin niyetlerinden tam olarak emin olamazlar. Dördüncüsü, devletler, varlıklarını sürdürmek amacındadırlar. Son olarak ise, devletler rasyoneldir. Wendt'e göre, Neo-Realistlerin İnşacılardan ayrıldıkları en temel nokta ise, uluslararası yapının nasıl oluştuğu konusundaki varsayımlardır. Zira Wendt'e göre, “uluslararası sistemin yapısı maddi değil, sosyal bir yapıdır ve bu yapı aktörlerin kimlik ve çıkarlarını belirlemektedir”.³⁰

Uluslararası İlişkileri incelerken sosyolojik bir yaklaşım geliştiren İnşacılar, maddi unsurlar, yani materyal güçler kadar normatif unsurların ve yapıların da önemine değinmekle birlikte, eylem ve çıkarların oluşumunda kimliğe de vurgu yaparak, “yapan” ve “yapı”nın karşılıklı olarak oluştuğunu öne sürmüşlerdir.³² İnşacılar için uluslararası sistem bir fikirler seti, düşünceler bütünü ve normlar sistemi olup, belirli bir zamanda ve mekânda, belirli aktörler tarafından ayarlanmaktadır. Yeni düşünce ve fikirlerin sisteme girişi ise sistemin değişmesini sağlayabilmektedir.³³ Sosyal inşacılığın en önemli sonucu Avrupa bütünleşmesinde görülmüş; yaşanan iki dünya savaşı ve Avrupa ülkelerinin savaşmamak için bütünleşme içine girmeleri fikri, devletler ve toplumlar nazarında giderek kuvvetlenmiştir.

2. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasının Dönemselleştirilmesi

2002 yılından beri iktidarda bulunan AK Parti hükümetlerinde Yaşar Yakış, Abdullah Gül, Ali Babacan, Ahmet Davutoğlu, Feridun Hadi Sinirlioğlu ve Mevlüt Çavuşoğlu olmak üzere tam 6 farklı isim Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.³⁴ Bu isimlerin yanında, AK Parti

²⁹ Ted Hopf (1998), “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, 23 (1), ss. 172, 177.

³⁰ Alexander Wendt (1995), “Constructing International Politics”, ss. 71-81

³¹ Wendt'e göre, üst bir otoritenin olmaması olarak tanımlanan anarşi kavramı, Realistlerin iddia ettiği gibi tek ve bağımsız değişken olmayıp, inşacı bakış açısıyla devletler için farklı anlamlar taşımaktadır. Anarşiyi var eden devletler olup, devletlerden bağımsız bir şekilde anarşi söz konusu değildir. Bakınız; Alexander Wendt (1995), “Constructing International Politics”, ss. 75-77.

³² İnşacılar, herhangi bir aktörü diğerinden üstün görmemektedir. Onlara göre, “yapan” devlet de olabilir; birey veya uluslararası örgüt gibi devlet dışı aktörler de olabilir. Bakınız; Nilüfer Karacasulu (2014), “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, içinde *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar 2* (editör: Tayyar Arı), Bursa: Dora Yayınları, s. 118.

³³ Derya Büyüktanır (2015), “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14 (2), ss. 3-8.

³⁴ Dışişleri Bakanları Listesi için bakınız; MFA (2021), “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi”, Erişim Tarihi: 06.07.2021, Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa>.

dönemi Türk dış politikasının inşa, söylem ve uygulama aşamalarında farklı aktörler, değişim, gelişim ve krizler büyük oranda belirleyici olmuştur. Bunların ışığında, AK Parti dönemi Türk dış politikası bu çalışmada 3 farklı dönem halinde incelenecektir.

2.1. 2002-2009 Dönemi: İdealizmin/Liberalizmin İnşası

2002 yılında iktidara gelen AK Parti, Uluslararası İlişkiler bağlamında karşısında çok yoğun bir gündem ile küresel dengelerin değiştiği bir düzen bulmuştur. ABD’de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları (9/11) sonrasında, uluslararası sistemde tüm dikkatler, Türkiye’nin yakın coğrafyasında önce Afganistan’a, daha sonra da Irak’a çevrilmiştir. Bu dönemde, AK Parti, iktidarının ilk yıllarında küresel bir mücadelenin aktif bir tarafı olmak zorunda kalmıştır. AK Parti, iktidarının ilk yılları itibarıyla, dış politikada, “*merkez ülke*” olarak savunmacı hareket etmeyi bırakmayı ve çok boyutlu ve proaktif bir dış politika izlemeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’nin tarihsel birikimini harekete geçirmek, coğrafi konumunu daha etkili bir şekilde kullanarak bu gelişmeleri yönlendirmek ve daha adil, demokratik, eşitlikçi ve çok taraflı bir uluslararası düzenin ortaya çıkmasını sağlamak diplomasideki ana hedefler olmuştur.³⁵³⁶

Türkiye, bu dönemden başlayarak, dış politikasında daima bölgesel ve küresel siyasette etkin ve belirleyici konumda olan uluslararası örgütler içerisinde yer almaya çalışmıştır. Böylelikle, bu örgütlerin yapısının değişiminde rol oynayarak, uluslararası düzendeki değişimin de öncülerinden olunmaya çalışılmıştır. Türkiye, bununla birlikte, düzen kurucu dış politika perspektifiyle aktif bir diplomasi de yürütmüştür. Bu minvalde, Türkiye’nin yakın coğrafyasında ve dünyanın başka bölge ve ülkelerinde çıkacak krizlerin önlenmesi veya barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi için çaba sarf edilerek, bölgesel ve küresel düzenin barışçıl bir yapıya dönüşmesi için katkı sağlamak ilke edinilmiştir. AK Parti iktidarının ilk yıllarıyla birlikte, Türkiye, uluslararası örgütlerle ilişkilerine büyük önem vermiş; bu doğrultuda AB (Avrupa Birliği) tam üyeliğine yönelik girişimlerde bulunmuş ve İslam İşbirliği Teşkilatı (eski adıyla İslam Konferansı Örgütü) ve Müslüman devletlerle ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Hatta Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için önemli bir propaganda süreci yürütmüş; bunun neticesinde de 2009 yılında üyeliği

³⁵ Gökhan Telatar (2015), “AK Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi ve Ortadoğu”, *Alternatif Politika*, 7 (3), s. 492.

³⁶ AK Parti iktidarı döneminde Dış Politika Danışmanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapmış Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu’na göre; Türkiye, bir merkez ülke olarak, küresel ya da bölgesel iddia taşıyan diğer ülkeler gibi güvenlik kaygılarının ötesine geçen, gelişmelere tepki vermekle yetinmeyen, Osmanlı bakiyesi unsurlarını iyi kullanan aktif bir dış politika izlemeli ve böylelikle merkez ülkeden küresel bir güce dönüşmelidir. Bakınız; Ahmet Davutoğlu (2002), *Stratejik Derinlik*, 7. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, s. 62.

elde ederken, üyeliğini bölgesel krizlerin çözümü amacıyla kullanmıştır.³⁷ 2005 yılına gelindiğinde, Türkiye, uluslararası bir inisiyatif girişiminde de bulunmuş ve bunun neticesinde İspanya ile eşbaşkanlığını paylaştığı Medeniyetler İttifakı projesi hayata geçirilmiştir. Bu proje ile, 11 Eylül sonrası dönemde, Batı ile İslam dünyası arasında artan büyük gerilimi azaltmak hedeflenmiştir.³⁸

AK Parti hükümetinin ilk yıllarında, Türk dış politikasında karar verici aktörler olarak Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Yaşar Yakış ve Ali Babacan isimleri öne çıkmıştır. Daha sonra Dışişleri Bakanı olacak olan Ahmet Davutoğlu da, bu dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Dış Politika Danışmanı olarak görev yapmıştır. 2002-2009 yılları arasında “*İdealizm/Liberalizmin İnşası*” olarak verilebilecek bu döneme dair somut örnekler şunlardır:

- AB Üyelik Müzakereleri: 2002-2005 dönemi, Türkiye-AB ilişkilerinin en iyi olduğu dönemlerden biri olmuş; nitekim 17 Aralık 2004'te kararı açıklanan ve 3 Ekim 2005 yılında başlayan müzakereler ile ilişkilerde yeni bir aşamaya geçilmiştir. Ancak 2005 yılında Almanya ve 2007 yılında Fransa'da yaşanan hükümet değişimleri ile Türkiye'nin üyeliğine karşıt güçler (Almanya'da Angela Merkel, Fransa'da Nicolas Sarkozy) iktidara gelince, Türkiye-AB ilişkilerinde Türkiye aleyhine sorunlu bir döneme girilmiştir.³⁹
- Uluslararası Örgütlerde Etkinlik: Afrika Birliği'ne 2005 yılında gözlemci ülke, 2008 yılında ise stratejik ortak olunmuştur. 2006 yılında ayrıca Arap Ligi'ne de daimi gözlemci olarak üye olunmuştur.
- Kıbrıs Sorunu'nda Proaktif Tavrı ve Annan Planı'na Destek: 2004 yılında Türkiye'nin de olumlu yaklaşımıyla, Kıbrıs Sorunu'na kalıcı bir çözüm olarak, BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kıbrıs'ta Türk ve Rum kesimlerinin birleşmesi için hazırlanan planın kabulü için bir referandum düzenlenmiş; Türkiye ve Kıbrıslı Türkler de bu referanduma destek vermişlerdir.⁴⁰
- İran Nükleer Müzakereleri: 2003 yılı itibarıyla İran'ın nükleer faaliyetleri uluslararası bir sorun haline gelmiş ve ABD İran'ı askeri güç seçeneğiyle tehdit ederken, Türkiye

³⁷ Gökhan Telatar (2015), “AK Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi ve Ortadoğu”, ss. 498, 503.

³⁸ Ali Balcı & Nebi Miş (2008), “Turkey's Role in the Alliance of the Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy?”, *Turkish Studies*, 9 (3), ss. 388-391.

³⁹ Kemal İnat & Ali Aslan & Burhanettin Duran (2017), *AK Parti'nin 15 Yılı Dış Politika*, İstanbul: SETA Kitapları, s. 11.

⁴⁰ 24 Nisan 2004'te, Kıbrıs'ta, hem Rum, hem de Türk kesiminde ayrı ayrı referandum yapılmıştır. Plan, Türk tarafında yüzde 65'le kabul edilirken, Rum tarafında yalnızca yüzde 24 oranında ‘evet’ oyu çıkmıştır. Bakınız; Ali Balcı (2017), *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 298.

ise, sorunun Irak'ta olduğu gibi askeri bir krize dönüşmemesi için, sorunun çözümüne müdahil olarak Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (UAEK) talebiyle arabuluculuk rolü oynamıştır.⁴¹

- İş Dünyasının Dış Politikada Etkin Rolü: AK Parti iktidarıyla birlikte, dış politikada başta MÜSİAD⁴² ve ASKON⁴³ gibi muhafazakâr ya da Anadolu sermayesi temsilcileri olmak üzere tüm iş grupları daha etkin bir rol oynaya başlamış ve hükümetin aktif dış politikasına paralel şekilde yakın coğrafyada ticari faaliyetler yoğunlaştırılmıştır.⁴⁴

AK Parti dönemi Türk dış politikası incelemesindeki ilk dönem olan 2002-2009 yıllarında, dış politika uygulamalarında, İdealist/Liberal teorinin fazlasıyla etkili olduğu görülmektedir. Bu dönem itibarıyla, Türkiye, dış politikada; yumuşak güç unsurlarını daha fazla kullanmaya, “*ticaret devleti*” anlayışıyla ekonomik motivasyonla faaliyetler gerçekleştirmeye, komşularıyla olan sorunları karşılıklı bağımlılık ilişkileri oluşturarak iyileştirmeye, bölgesinde entegrasyon yönündeki çabaları arttırmaya ve diplomatik ve arabuluculuk faaliyetlerini yoğunlaştırarak bölgesel güvenlik sorunlarının çözümüne daha fazla katkı vermeye başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye'nin AB müzakerelerine başlanmasıyla yaşanan toplumsal, hukuki, ekonomik ve siyasi dönüşüm de, liberal felsefenin temel varsayımlarıyla uyumlu şekilde gerçekleşmiştir.⁴⁵

2.2. 2009-2014 Dönemi: Sosyal İnşacılığa Geçiş

İktidarının ilk yıllarından 2010'lu yılların başlarına kadar, AK Parti iktidarı, düzen kurucu bir dış politika izlemiştir. Buradan yola çıkarak da, hem bölgesel, hem de küresel düzeyde daha barışçıl, müreffeh ve demokratik bir düzenin oluşumuna katkı yapmayı kendisine temel vizyon olarak belirlenmiştir. Demokratikleşme ve ekonomik kalkınma, bu yıllarda Türkiye'nin bölgesel vizyon ve politikalarının temelini oluşturmuş ve komşu bölge ve ülkelerde demokrasiye ve ekonomik refaha dayanan siyasal sistemlerin inşa edilmesi amaçlanmıştır.⁴⁶

Dönemin Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin küresel vizyonunu, dönem itibarıyla, uluslararası toplumun tümüne hitap eden yeni bir uluslararası düzen ile sistemin tüm toplumların etkisine açık ve katılımcı bir şekilde inşa edilmesi olarak tanımlamıştır.

⁴¹ Aylin G. Gürzel & Eyüp Ersoy (2012), “Turkey and Iran's Nuclear Program”, *Middle East Policy*, 19 (1), ss. 2-4.

⁴² Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği.

⁴³ Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği.

⁴⁴ Hasan Kösebalaban (2014), *Türk Dış Politikası*, İstanbul: BB101 Yayınları, s. 282.

⁴⁵ Tarık Oğuzlu (2014), “Liberalizm”, s. 107.

⁴⁶ Gökhan Telatar (2015), “AK Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi ve Ortadoğu”, s. 494.

Davutoğlu, bu küresel düzen ile sistemin siyasal, ekonomik ve kültürel olmak üzere üç temeli olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, siyasal temel diyaloga ve çok taraflılığa, ekonomik temel adalet ve eşitliğe ve son olarak kültürel temel ise kapsayıcılığa dayanmalıdır.⁴⁷

2009-2014 yılları arasında AK Parti hükümetlerinde dış politikada karar verici aktörler olarak; Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Abdullah Gül ve Egemen Bağış isimleri öne çıkmıştır.⁴⁸ Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olduğu 2007-2014 yılları arasında dış politikanın genel hatları büyük oranda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından belirlenirken, Avrupa Birliği politikalarında ise Egemen Bağış Başmüzakereci ve AB Bakanı olarak aktif bir rol oynamıştır. Cumhurbaşkanı Gül ise, hükümetin dış politika dinamiklerine uygun olarak, bu yıllarda çok sayıda uluslararası resmi ziyaret gerçekleştirmiştir.⁴⁹ İlgili yıllar arasında “*Sosyal İnşacılığa Geçiş*” iddiasına uygun olarak şu somut örnekler verilebilir:

- Kamu Diplomasisi İnşası: Türkiye'nin kamu diplomasisi kurumlarından KDK (Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü), YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) ve *TRT World* hep bu dönemde kurulmuşlardır.⁵¹
- Komşularla Sıfır Sorun Politikası: 2009 yılında gerçekleştirilen Ermenistan açılımı ve bunun öncesinde 2007 yılında Suriye ile başlatılan diplomatik açılım süreci buna somut birer örnektir. İkili ilişkileri düzeltmek için, Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nden Barzani ve Talabani Kürt liderler de bu dönemde Türkiye'ye davet edilmişlerdir.⁵² Yunanistan'la ilişkilerin olumlu sürdürülmesi de bu bağlamda örnek verilebilir.
- Uluslararası Örgütlerde Etkinlik: 2009 yılında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olması, bu etkinliğin somut bir tezahürü olmuştur.
- Arabuluculuk Faaliyetleri: Türkiye, 2009 yılında Bosna Hersek-Sırbistan arasında yapmış olduğu gibi, sorunlu iki veya daha çok ülke arasında mekik diplomasisi

⁴⁷ Ahmet Davutoğlu (2012), *Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring*, Ankara: TEPAV Turkish Policy Brief Series, ss. 4-5.

⁴⁸ Egemen Bağış, 2014 yılına kadar Avrupa Birliği Bakanlığı görevini yürütmüş, daha sonra ise yerine Volkan Bozkır gelmiştir.

⁴⁹ Hamza Yurteri (2019), “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Cumhurbaşkanlarının Rolü”, *Ortadoğu Etütleri*, 11 (1), s. 185.

⁵⁰ Bu dönemde, Gül; başta Ermenistan açılımında Ermenistan olmak üzere, Japonya, Afrika açılımında ise Kenya, Tanzanya, Nijerya, Kongo, Gabon, Gana ve Kamerun gibi birçok ülkeyi ziyaret etmiştir.

⁵¹ Bu kurumlardan Başbakanlığa bağlı Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü 2010 yılında, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı 2010 yılında, *TRT World* ise 2015 yılında kurulmuştur.

⁵² Hamza Yurteri (2019), “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Cumhurbaşkanlarının Rolü”, s. 185.

uygulayarak, diyalog kanallarını açık tutmaya çalışmış ve sorunların çözümüne yönelik inisiyatif almıştır.⁵³⁵⁴

- **Karşılıklı Bağımlılık İnşası:** 2010 yılında Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan, birlikte bir serbest ticaret bölgesi oluşturmak için adımlar atmışlardır.

AK Parti dönemi Türk dış politikası incelemesinde ikinci dönem olan 2009-2014 yılları, dış politika uygulamalarında Sosyal İnşacılık teorisinin daha baskın olduğu bir dönemdir. Daha önce Dış Politika Danışmanı olarak görev yapan Prof. Ahmet Davutoğlu, 2009 yılı Mayıs ayıyla birlikte Dışişleri Bakanı olunca, dış politikanın inşa ve uygulama sürecinde aktif rol alarak, bu dönemde dış politikaya yön veren yeni ilkeler olan; çok yönlü/boyutlu diplomasi, proaktif dış politika, komşu ülkelerle sıfır sorun, model ülkeden merkez ülkeye geçiş, yumuşak güç, ekonomi merkezli dış politika ve güvenlik-özgürlük dengesi gibi kavramları öne çıkarmıştır.⁵⁵

2.3. 2014'ten Günümüze: Realizmin Yükselişi⁵⁶

2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olması ve 2015 yılında Dışişleri Bakanı olarak Mevlüt Çavuşoğlu'nun göreve başlaması sonrasında, o günden bugüne kadar, hükümetin dış politikasının inşa, söylem ve uygulama aşamalarında karar verici aktörler Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu olmuştur. 2017 yılında yapılan referandum ve sonrasında 2018'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birlikte hükümet sistemi de değiştirilmiş ve dış politika büyük oranda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi doğrultusunda T.C. Cumhurbaşkanlığı çatısı altında belirlenir konuma gelmiştir.

Bu dönemde yaşanan 2013 yılındaki Gezi Parkı eylemleri, yine 2013 yılındaki 17-25 Aralık yolsuzluk operasyonları, Suriye iç savaşının neden olduğu kitlesel göç ve 15 Temmuz 2016'daki FETÖ darbe girişimi, AK Parti'nin iç ve dış politikadaki yaklaşımını büyük oranda değiştirmiştir. Türkiye, bu olaylar neticesinde daha aktif bir dış politikaya yönelirken,

⁵³ Süleyman Güder & Muhammed Hüseyin Mercan (2012), "2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası", *İnsan ve Toplum*, 2 (3), s. 62.

⁵⁴ Türkiye, 2009 yılından beri sadece iki ülke arasında arabuluculuk faaliyetleri yürütmemiş; bu ülkelere yönelik gerçekleştirdiği kamu diplomasisi uygulamaları ve ekonomik yatırımlarla, bu ülkelerle arasında karşılıklı bağımlılık da oluşturmaya çalışmıştır.

⁵⁵ Süleyman Güder & Muhammed Hüseyin Mercan (2012), "2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası", s. 59.

⁵⁶ Bazı yazarlar tarafından bu tür bir Realizm, "normatif" dinamikleri de içermesi bakımından "Ahlaki Realizm" olarak ifade edilmektedir. Bakınız; Emel Parlar Dal (2016), "Conceptualising and Testing the 'Emerging Regional Power' of Turkey in the Shifting International Order", *Third World Quarterly*, 37 (8), s. 1438; Fuat Keyman (2017), "A New Turkish Foreign Policy: Towards Proactive 'Moral Realism'", *Insight Turkey*, 19 (1), ss. 55-69.

güvenlik merkezli bu yaklaşımın inşasının ardından Suriye'ye Fırat Kalkanı Harekâtı sınır ötesi operasyonu başlatılmıştır.⁵⁷ Arap Baharı'nda Türkiye'nin halk ve demokrasi yanlısı politika izlemesiyle değişen hükümetlerin darbelerle ve sert yöntemlerle devrilmesi sonrasında, bu ülkeler Türkiye karşıtı politikalara yönelince, 2011 yılı sonrasında başta Suriye ve Mısır olmak üzere bazı bölge ülkeleriyle ilişkiler giderek kopma noktasına gelmiştir. Türkiye'nin bölgesinde yaşadığı bu sorun, daha sonra Türkiye kamuoyunda “*değerli yalnzlık*” olarak nitelendirilmiştir.⁵⁸

2014'ten günümüze kadar gelinen süreçte, AK Parti iktidarının yön verdiği Türk dış politikasında Realist yaklaşım biraz daha yoğun hissedilir olmuştur. Bu yaklaşıma yönelik somut örnekler ise şunlardır:

- 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi: FETÖ adıyla terör örgütü ilan edilen Fethullah Gülen cemaatinin başlattığı bu başarısız darbe girişimi, Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi bir kırılma oluşturmuş; Türkiye, ulusal çıkarları doğrultusunda ABD'ye karşıt bir siyasi pozisyon geliştirirken, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerinin alımına kadar giden bir tür dengeleme politikasına ağırlık vermiştir. Ayrıca Suriye'de ABD'nin destek verdiği PKK uzantısı PYD/YPG ve IŞİD terör örgütlerine karşı başarılı askeri müdahalelerde de bulunulmuştur.
- Sınır Ötesi Harekâtlar: Suriye'ye yönelik Fırat Kalkanı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı ve Barış Pınarı Harekâtı ile, Türkiye, bölgesel güç pozisyonunu kuvvetlendirmiştir. Ayrıca Kuzey Irak'ta da asker konuşlandırılmıştır.
- Askeri Üs Girişimleri: Irak, Libya, Katar, Sudan ve Somali'de yeni askeri üsler kurulmuştur.
- Doğu Akdeniz Enerji Politikası: Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarından pay mücadelesine Türkiye de taraf olmuş; bu kaynaklar, uluslararası politikanın en önemli uğraş alanlarından biri olmuştur.⁵⁹⁶⁰

⁵⁷ Kemal İnat & Ali Aslan & Burhanettin Duran (2017), *AK Parti'nin 15 Yılı Dış Politika*, s. 9.

⁵⁸ Hamza Yurteri (2019), “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Cumhurbaşkanlarının Rolü”, s. 186.

⁵⁹ Ferhat Kökyay (2020), “Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3), s. 2513.

⁶⁰ Türkiye, bu süreçte bölgedeki enerji kaynaklarından hakkını almak ve bu kaynakların Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara aktarılması adına kendi ulusal çıkarlarına göre şekillenen bir politika gütmüştür. Nitekim bunun gereği olarak da, birçok devlete karşı yeni politikalar ve uygulamalar geliştirilmiştir. Bunun neticesinde, örneğin, 27 Kasım 2019'de “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası*” imzalanmıştır.

- **Pandemi Dönemi:** Covid-19 (koronavirüs) pandemisiyle birlikte dünyada uluslararası örgütlerin gücü sorgulanmış ve devletlerin alt ve üst yapı aktörleriyle önemi daha ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, Türkiye, sağlık, gıda, tekstil vb. güçlü olduğu alt ve üst yapı aktörleriyle Uluslararası İlişkilerde yardım ve insani diplomasisi mekanizmasını harekete geçirmiştir.

2014 yılına kadar AK Parti dönemi Türk dış politikasının hükümet içerisinde geniş bir heyet tarafından oluşturulduğu görülürken, özellikle Ahmet Davutoğlu ile Abdullah Gül'ün partiden ayrılmaları neticesinde, bu tarihten sonra lider olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın dış politika inşa, söylem ve uygulama aşamalarında tek başat güç olarak kamuoyunda öne çıktığı görülmektedir. AK Parti dönemi Türk dış politikası incelemesinde üçüncü ve son dönem olan 2014'ten günümüze kadar gelen yıllardaki dış politika uygulamalarında Realizm etkisinin daha yoğun olduğu, yukarıdaki örneklerle ispatlanmaya çalışılmıştır.

3. AK Parti Türk Dış Politikasında Bütüncül Teorinin İnşası

Teori, bir bilim dalında incelenen alanla ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamada ve analiz etmede gerekli ve yararlı bir çerçeve olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca, teoriler, genel olarak dünyanın, olayların ve olguların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Ek olarak, teoriler, araştırılan olgular arasındaki ilişkilerin açıklanması ve analiz edilmesine yaradığı gibi, bu ilişkilerin geleceğinin öngörülmesini de sağlamaktadır. Diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi, Uluslararası İlişkilerde de, teoriler, katı bir sınıma tabi tutulmadan genellemeler içeren önermelerden ya da varsayımlardan oluşmaktadır. Kenneth Waltz'a göre, teoriler; *“Yalnız terimleri tanımlamakla kalmamakta, aynı zamanda yapılacak ya da yapılması haklı olarak beklenebilecek işlemleri belirlemektedir. Onlar neyin ne ile bağlı olduğunu ve bu bağlantının nasıl kurulduğuna işaret etmektedir.”*⁶¹

Teoriler, genel olarak incelendiğinde, en temel tartışmalardan biri Uluslararası İlişkilerde başat aktörün kim olduğuna yöneliktir. Nitekim buradan yola çıkarak, devlet, birey, çok-uluslu şirketler, uluslararası örgütler vb. aktörlerin başat aktör olduğuna yönelik teoriler ele alınmıştır. Ancak dünyada dönem dönem başat aktörlerin çeşitli kırılma dönemlerinin öne çıktığı da görülmektedir. Nitekim savaş dönemlerinde devletlerin, savaş öncesi ve sonrası dönemlerde uluslararası örgütlerin başat aktörler olarak öne çıktıkları görülmektedir. Ancak sürekli bir başatlıktan bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Nitekim çok-uluslu şirketler ile uluslararası örgütlerin güç kazandığı Soğuk Savaş'tan günümüze kadar olan dönem

⁶¹ Tayyar Arı (2018), *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 9. Baskı, Bursa: Aktüel Yayınları, ss. 1, 9, 13-14.

tartışılırken, birçoklarına göre yaşanan Covid-19 pandemisi bu tartışmalarda yeni bir kırılma noktası oluşturmuştur. Salgın sonrasında, devletler, kendi sağlık sistemleri, personel, altyapı, mücadele stratejisi, bilimsel gelişmişlik, halkın eğitim durumu gibi alt ve üst yapı güçleriyle salgınla mücadele etmeye çalışmışlardır.⁶² Salgın sürecinde başta Dünya Sağlık Örgütü (WHO) olmak üzere uluslararası örgütlerin salgınla mücadelede yetersiz kalması ve bazı devletlerin salgınla mücadelede gösterdikleri yüksek performans ise, devletlerin başat aktör olarak rollerini tekrardan pekiştirmelerini sağlamıştır. Ayrıca, salgın; başta sağlık sorunları, güvenlik vb. durumlara karşı devletlerin her zaman güçlü olmaları gerektiğini ortaya koymuştur. Ek olarak, devletler, boyutu ve türü ne olursa olsun, güvenliklerini sağlamak için kendi güçlerine dayanmak durumunda olup, güvenlik ihtiyacı devletleri sistem içinde diğerlerine göre daha güçlü olma ve gücü maksimize etme davranışına yönlendirmektedir.⁶³

Devletlerin dış politikada davranışlarını belirleyen birçok aktör, etken ve olgu mevcut olup, bunlar, devletlerin içinde buldukları duruma göre dış politikalarını inşa etmelerine neden olmaktadır. Öyle ki, devletler, liderler vb. aktörler, aynı dönem içinde bile tek bir teorik yaklaşıma uygun davranmak zorunda değillerdir. AK Parti dönemi Türk dış politikası örneğinde incelenecek olursa; Türkiye'nin dış politikada aynı dönem ya da periyotlar içinde İdealist/Liberalist, Realist ve Sosyal İnşacı yaklaşımlar sergilediği ve bundan sonra da sergileyebileceği görülecektir. Bunun en önemli açıklaması ise, bu davranışların “*Bütüncül Teori*” kapsamında bazı olgularla inşa edilebileceğidir.

3.1. Bütüncül Teorinin İnşasında Etkin Olgular

AK Parti dönemi Türk dış politikası örneğinden yola çıkarak, devletlerin davranışlarının tek bir teoriyle açıklanamayacağı ve hükümetlerin bazı olgulardan dolayı birçok teoriyi içeren yaklaşımlarla hareket edebileceği sonucuna varılmıştır. Bu yaklaşımı, birçok teorinin usul ve esaslarını parça parça bir araya getirdiği için, “*Bütüncül Teori*” olarak adlandırmak mümkündür. Sonuç olarak, AK Parti dönemi Türk dış politikasında hükümeti bütüncül teoriye iten olguları; lider etkisi, ulusal çıkarlar, uyumsal politikalar/uyumsal performans, hata toleransı, karşılıklı bağımlılık ve bütüncüllük olarak sıralamak mümkündür.

3.1.1. Lider Etkisi

Devletlerin dış politika inşa, söylem ve uygulama gibi karar alma ve işleyiş aşamalarında en önemli etkenlerin başında lider etkisi gelmektedir. Her şeyden önce, liderlerin her birinin

⁶² Ferhat Kökyay (2020), “Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası”, s. 2509.

⁶³ John Mearsheimer (1990), “Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, *International Security*, 15 (1), s. 12.

birbirinden farklı ve kendilerine has dünyayı algılama şekilleri ve özellikleri bulunmaktadır. Bunun yanında, liderlerin kişilikleri ve kişisel değerleri, inançları ve dürtüleri gibi kendilerine has değer, tutum ve davranışları, devletleri ulusal ve uluslararası politikalarında doğrudan etkileyebilmektedir.⁶⁴ Liderler, günümüzde genel olarak dış politikada tek başlarına karar verici konumda olmayıp, bürokratik kurumlar, danışmanlar vb. diğer aktörlerle etkileşimde bulunarak kararlarını almaktadırlar.⁶⁵

AK Parti'nin dış politikada karar alma süreçlerindeki paydaş analizi yapıldığında, en geniş aktör sayısının 2002-2009 olduğu görülmektedir. Sadece hükümet içerisinde o dönem itibarıyla dış politikanın inşa, söylem ve uygulama aşamasında birden fazla aktör varken, günümüzde bu aktör sayısının azaldığı yeni yapılar ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte, Cumhurbaşkanlığı nezdinde Dışişleri Bakanlığı'nın yanı sıra Güvenlik ve Dış Politika Kurulu oluşturulmuşsa da, dış politika karar verici pozisyonunda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın daha başat bir aktör olarak lider etkisi yaptığı görülmektedir.

Erdoğan'ın dış politikada sadece karar verme noktasında lider etkisi göstermediği, ülkelerarası ilişkilerde liderlerle kurmuş olduğu iletişimlerle de Uluslararası İlişkileri etkilediği anlaşılmaktadır. Bu noktada, örnek olarak; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile kurduğu diplomatik kanallar, 2020 Dağlık Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan lehine sonuçların elde edilmesinde ana etkenlerden biri olmuştur denilebilir.

3.1.2. Ulusal Çıkarlar

Ulusal çıkarlar; modern ulus-devletlerden anarşik uluslararası sistemde akılcı davranmalarını beklemekte olup, devletler de davranışlarını öncelikli olarak tanımladıkları ulusal çıkarlarına göre belirlemektedirler. İnsanlar nasıl ki özleri itibarıyla çıkarlarına düşkünse, devletler de ulusal çıkarlarına son derece düşkünlüdürler.⁶⁶ Ulusal çıkar kavramı, güç ve güvenlik ile birlikte

⁶⁴ Ertan Efeğil (2012), *Dış Politika Analizi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 22.

⁶⁵ Cansu Güleç (2018), "Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), s. 83.

⁶⁶ Davut Ateş (2009), "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1), s. 18.

Uluslararası İlişkiler disiplininin en önemli teorilerinden biri olan “Gerçekçi Yaklaşım”ın devletlerarası ilişkileri anlamada kullandığı en temel kavramlar biridir.⁶⁷

Ulusal çıkar, devletlerin ve hatta karar vericilerin dış politika kararlarının arka planında yer alan temel itici güç olup, bu güç, devletleri sürekli çıkarlarına göre davranmaya ve hareket etmeye yönlendirmektedir. Ulusal çıkar, genel olarak elde edildiği ya da korunduğu oranda devletlerin hedeflerine ulaşmasında olumlu etkileri olacak hususlar olarak ifade edilebilecek olup, devletler siyasi, askeri, ekonomik, kültürel vb. birçok alanda bu çıkarlarını göz etmektedir. Nitekim AK Parti dış politikasında örnek olarak; Türkiye Suriye’de bir terör devleti kurulmasını engellemek amacıyla DAESH (İŞİD) ve PKK’nın bölge uzantısı PYD/YPG’ye yönelik günümüze kadar üç büyük sınır ötesi askeri harekât (operasyon) düzenlemiştir. Nitekim bunlardan ilki 2016 yılında FETÖ tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz askeri darbe girişiminden yaklaşık bir ay sonra 24 Ağustos 2016’da başlatılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, başarısız darbe girişiminin meydana getirdiği kaos ortamına rağmen bu süreçte başarılı bir sınır ötesi harekât düzenleyebilmiştir.⁶⁸ Türkiye, diğer ülkelerden gelen tepkilere ve risklere rağmen, ulusal çıkarları gereği, bu operasyonları düzenlemekte tereddüt etmemiş ve Türkiye kamuoyu da buna destek olmuştur.

3.1.3. Uyumsal Politikalar/Uyumsal Performans

Bireyler, örgütler ve toplumlar, sürekli olarak değişim ve gelişim gösteren günümüz dünyasında hayatta kalabilmeye ve/veya mevcudiyetlerini devam ettirebilmeye çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra, bireyler, örgütler ve toplumlar, hedeflerine ulaşabilmek için değişime uyum sağlamak ve değişim sürecini kendilerinin belirledikleri hedefler doğrultusunda yönetebilmek zorundadırlar.⁶⁹ Uyum, her ne kadar sosyolojik veya psikolojik bir olgu olup daha çok sosyal varlıklar için önemli gibi görünse de, devletler de Uluslararası İlişkilerde süregelen değişim ve krizler karşısında mevcut durum ile geleceğe uyum sağlayıp, kendilerini hazır hale getirmeye uğraş vermektedirler. Bu nedenle, devletlerin değişim ve krize karşı uygulanan politikalarına “uyumsal politikalar”, bu süreçte sergiledikleri performanslara da “uyumsal performans” denilebilir.

⁶⁷ Mitat Çelikpala (2005), “Geçmişten Günümüze Vazgeçilmeyen Kavram: Ulusal Çıkar”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (1), s. 440.

⁶⁸ Suriye’ye düzenlenen ilk sınır ötesi hareket 24 Ağustos 2016-29 Mart 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen Fırat Kalkanı Harekâtı olurken, onu 20 Ocak 2018-24 Mart 2018 tarihleri arasında düzenlenen Zeytin Dalı Harekâtı izlemiştir. Üçüncü ve son harekât ise 9 Ekim 2019-23 Ekim 2019 tarihlerinde yapılan Barış Pınarı Harekâtı olmuştur.

⁶⁹ Ümit Dilekçi & Şenay Sezgin Nartgün (2020), “Öğretmenlerin Algıladıkları Uyumsal Performans Ölçeği’nin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik-Güvenirlilik ve Betimsel Analiz”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (2), s. 449.

AK Parti hükümeti de, 2002'den günümüze kadar Uluslararası İlişkilerde karşılaştığı değişim ve krizlere karşı farklı uyumsal politika ve performanslar sergilemeye çalışmış; kiminde görece başarılı olurken, kiminde de görece başarısız olmuştur. Örneğin, 2010-2011 yıllarında başlayan Arap Baharı sonrasında Türkiye sürece uyum sağlamaya çalışırken, geleneksel/otoriter hükümetlere karşı değişimin öncüsü olacağına inanılan halklardan yana bir tavır sergilemiş; gelinen noktada bu uyumsal politika Libya'da göreceli başarılı bir performans sergilerken, Mısır'da önce başarılı, daha sonra sonra başarısız, Suriye'de ise gelinen noktada büyük bir siyasi, ekonomik ve askeri fatura ile sonuçlanmıştır.

3.1.4. Hata Toleransı

Hata toleransı ya da İngilizce ifadesiyle “*fault tolerance*” kavramı teknik bir terim olup, bir uygulamada, bölümlerden herhangi birinin çalışmamasına rağmen (herhangi bir nedenle çökmesi veya geç cevap vermesi) uygulamanın düzgün çalışmaya devam edebilme özelliğini ifade etmektedir. Bu olgu devletlere uyarlanırsa; devletler, örgütsel ve aygıtsal yapılarıyla sistemik bir yapı olup, Uluslararası İlişkilerdeki politikalarını tek bir aktör ya da plan üzerinden kurgulamamaktadırlar. Devletler, dış politikada birkaç farklı plan üzerinden politika ve uygulamalarını kurgulamakta, başarısız planlarını tolere etmek için de alternatif politika ve uygulamalarını devreye sokmaktadırlar.

AK Parti hükümeti örneğinde, Türkiye, Suriye politikalarında uzun süre Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın iktidardan indirilmesi yönünde bir politika uygularken, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun pozitif sonuç üretmeyen politika ve uygulamaları neticesinde Esad yerinden indirilemezken, milyonlarca Suriyeli sığınmacı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmış, ayrıca DAESH (İŞİD) ve PKK terör örgütünün Suriye kolu olan PYD/YPG de Suriye'deki pozisyonunu kuvvetlendirmiştir. Bu başarısızlıkların ardından Davutoğlu görevinden alınırken, Türkiye Suriye'deki önceliğini Esad'ın iktidardan indirilmesinden ziyade, DAESH (İŞİD) ve PKK ile mücadeleye indirgemıştır.

3.1.5. Karşılıklı Bağımlılık

Bağımlılık kuramı, uluslararası politika literatüründe A devletinin tutum ve davranışlarının B devletinin tutum ve davranışları ile açıklanabilmesi ve A'nın B'ye bağımlılığı olarak tanımlanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık teorisi ise; bireyler, hükümetler, şirketler türünden iki ya da daha fazla birimin eylemlerinin karşılıklı olarak birbiri ile bağlantılı olma hali olarak

açıklanmaktadır. Bu eylemler, ilişkinin her iki tarafına da bir maliyet yüklemekte olup, taraflardan biri genel olarak bu maliyetten daha fazla etkilenebilmektedir.⁷⁰

Karşılıklı bağımlılık teorisi, bir sistemin değişik yerlerindeki aktörlerin ya da olayların birbirlerini etkilediği durumlara gönderme yapmaktadır. Karşılıklı bağımlılık politikasına göre, daha az bağımlı olmak devletler arasında bir güç kaynağı olabilmektedir. İki taraf karşılıklı olarak bağımlı, ama biri diğerine daha az bağımlı ise, iki taraf da karşılıklı bağımlılık ilişkisine önem verdiği sürece, daha az bağımlı olan tarafın görece güç avantajı olmaktadır.⁷¹

AK Parti dış politikası örneğinde, Türkiye'nin Balkanlarda sadece yumuşak güç politikalarına başvurmadığı, devletlerarası ilişkilerde siyasi, askeri, ekonomik vb. karşılıklı bağımlılığı da arttırmaya çalıştığı görülmektedir. Türkiye, bu doğrultuda örneğin Arnavutluk'ta askeri üs kurulması için girişimlerde bulunurken, Sırbistan'a yönelik geliştirilen yatırım temelli reel politik uygulamalarla da özellikle Sırbistan ile Bosna Hersek arasındaki ilişkilerin barış temasıyla inşa edilmesine doğrudan etki etmektedir.⁷²

3.1.6. Bütüncülük

Sosyal bilimlerdeki diğer birçok disiplin gibi, Uluslararası İlişkilerin de inceleme birimi her şeyden önce insandır. İnsanın içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel çerçeve yapısallık arz ettiği için, her sosyal bilim dalı insanın farklı bir yönünü incelerken, aynı zamanda bütüncül yaklaşıma sahip durumdadır.⁷³ Zira devletler, sosyal, siyasal, askeri, kültürel, bilimsel, teknolojik vb. bütün sahip oldukları özellikler ve örgütsel yapılarıyla bütüncül aktörlerdir.⁷⁴

Devletler, yapıları itibariyle hem sosyal, hem de teknik aygıtlar olup, devletlerin dış politikada karar ve uygulamalarını inşa, söylem ve uygulama aşamalarıyla birlikte tek bir teori, olgu, yön ve etkenle açıklamak neredeyse imkânsızdır. Öyle ki, devletlerin dış politikada bütüncül olarak tüm etkenleri gözetmek zorunda olmaları normal görünmelidir. Çünkü devletlerin ve karar vericilerin davranışlarını doğrudan etkileyen birçok aktör ve etken mevcuttur. Devletler,

⁷⁰ Deniz Ülke Arıboğan & Gülden Ayman & Beril Dedeoğlu & Ömer Faruk Sönmezoğlu (1996), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, ss. 70-71, 259.

⁷¹ Joseph S. Nye & David A. Welch (2015), *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, Çev. Renan Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 351, 358.

⁷² Türkiye'nin Sırbistan'daki yatırım miktarı doğrudan ve dolaylı yatırımlarla birlikte 2 milyar doların üzerindeyken, dış ticaret hacmi yaklaşık 1,5 milyar dolardır. Türkiye, ayrıca Belgrad-Saraybosna otoyolunun yapımını da üstlenmiştir.

⁷³ Davut Ateş (2009), "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği", s. 12.

⁷⁴ Mitat Çelikipala (2005), "Geçmişten Günümüze Vazgeçilmeyen Kavram: Ulusal Çıkar", s. 441.

dış politikada bütüncül bir perspektifle hem ulusal, hem de uluslararası tüm etkenleri göz önünde bulundurarak belirli bir harmonizasyon kapsamında karar almakta ve uygulamaktadırlar. Teorik olarak İdealizm/Liberalizm, Realizm ve Sosyal İnşacılık düşünüldüğünde; bir devletin dış politika kararları alırken, uluslararası örgütlerin, çok-uluslu şirketlerin, yabancı sermaye ile baskı gruplarının varlık ve tepkisini, Uluslararası İlişkilerdeki yumuşak ve sert güç kapasitesini, devletlerin ve karar alıcıların sosyal değerleri, kimlik ve çıkar yaklaşımlarını reddetmesi ya da yalnızca bir veya birkaçını öncelemesi mümkün görünmemektedir. Çünkü, devletler, her şeyden önce benimsemiş ve planlamış oldukları dış politika yaklaşımlarının başarılı olmasını arzulamaktadırlar.

AK Parti dış politikası örneğinde, Türkiye, özellikle yakın dönemde AB ile ilişkilerde sert söylemlere sahip olsa da, AB ile dış ticarete mevcut olan karşılıklı bağımlılığı göz önünde bulundurarak AB üyeliğinden vazgeçilmediğini de sıklıkla dile getirmektedir. Türkiye, AB'yi, başta FETÖ ve PKK ile mücadelede Türkiye'ye destek olunmaması, Suriyeli sığınmacılar konusunda Türkiye ile siyasi ve ekonomik yükün paylaşılmaması, üyelik müzakerelerinin fiilen donması, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve vize muafiyeti gibi konularda istekli davranılmaması, Türkiye karşısında her zaman Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan'a destek verilmesi, Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin elinin kolunun bağlanmaya çalışılması ve Kıbrıs'tan Türk askerinin çekilmesi gibi dayatmalarda bulunulması gibi konular nedeniyle ulusal çıkarları kapsamında eleştirmektedir. Ancak bu eleştirilere rağmen, Türkiye, AB normlarının gerçekleştirilmesi ve AB üyesi ülkelerle ekonomik karşılıklı bağımlılığın artmasından da vazgeçmemektedir. Hatta Türkiye, resmi üyelik başvurusundan ve bu süreçten de vazgeçmiş değildir.

Sonuç

Uluslararası İlişkiler disiplininde en önemli tartışmaların başında Uluslararası İlişkiler teorileri gelmekte olup, teorilerle devlet davranışlarının nasıl açıklanabileceği ve hangi dönemlere hangi teorilerin hâkim olduğu analiz edilmektedir. Genel olarak bakıldığında, Uluslararası İlişkiler disiplininde üç teorinin büyük oranda hâkim olduğu görülmektedir. Bunlar; İdealizm ve literatürde sıkça kullanıldığı üzere Liberalizm, Realizm ve İnşacılık/Sosyal İnşacılıktır. Bu üç teori, Uluslararası İlişkileri ve devlet davranışlarını birbirleriyle benzer ve farklı tüm olgularla ele almakta olup, bu çalışmada genel hatlarıyla bu üç teori özetlenmiştir.

2002'den günümüze AK Parti dönemi Türk dış politikası incelendiğinde; AK Parti hükümetlerinin dış politikada karar alıcılarının Uluslararası İlişkiler disiplindeki üç hâkim

teoriyi de içeren politika ve uygulamalarının mevcut olduğu ilk olarak görülen tespitlerden biridir. AK Parti dönemi Türk dış politikası, bu üç hâkim teorinin temel savunularını üzerinden incelendiğinde; 2002-2009 yılları arasındaki dönemin daha çok İdealizm/Liberalizm'in inşa edildiği yıllar olarak öne çıktığı görülmektedir.

2002-2009 yılları arasında AK Parti hükümetleri Türkiye'nin dış politikasını “*Yurtta Barış, Dünyada Barış*” ilkesi çerçevesinde; uluslararası örgütlere entegre etmek, tarihsel sorunları barış ve demokrasi merkezli çözmek ve devletlerle ikili ilişkileri olumlu manada geliştirmek gibi amaçlarla inşa etmişlerdir. Nitekim bu dönemde, Türkiye, 2004 yılında Avrupa Birliği ile müzakerelere başlama, BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği, Medeniyetler İttifakı'nın kurulması ve Kıbrıs'ta AB ve BM ile uzlaşma sağlanarak sorun çözücü yaklaşımın desteklenmesi ve bu sayede uluslararası kamuoyundan destek alınması gibi somut başarılar elde edilmiştir. Her ne kadar gelinen noktada AB'ye üyelik sağlanamasa ve Kıbrıs Sorunu çözülememiş olsa da, bu dönemde “*İdealizm/Liberalizm*” ilke ve değerlerinin benimsendiği görülmektedir.

2009-2014 yılları arasında AK Parti hükümetlerinin uyguladığı Türk dış politikasında, ilk dönemdeki “*İdealizm/Liberalizm'in inşasının*” yanında, “*Sosyal İnşacılaşma Geçiş*”in de yaşandığı ve bu yıllar arasında hükümetin Türk dış politikasında sosyal değerler merkezli bir kimlik inşasına giriştiği görülmektedir. Bu dönemde, Türkiye, bu amaçla; bir yandan ticaret devleti anlayışıyla dış ticarete karşılıklı bağımlılığı arttırmaya ve uluslararası örgütlerde etkin olmaya çalışırken, diğer tarafta “*komşularla sıfır sorun*” ve “*Osmanlı bakiyesi ülkeler*” gibi yaklaşımlar ve kamu diplomasisi politika ile uygulamalarıyla bir sosyal inşa süreciyle dış politikada yeni bir kimlik inşa etmeye uğraş vermiştir.

Son olarak, 2014'ten günümüze kadar gelinen süreçte ise, AK Parti dış politikasında “*Realizm'in Yükselişi*”nin yaşandığı anlaşılmaktadır. Özellikle Suriye'de DAESH (İŞİD) ve PKK terör örgütünün güçlenmesi, 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ve Rusya, ABD ve AB ile yaşanan krizler, Türkiye'nin güvenlik ve güç politikalarına ağırlık vermesine neden olmuştur. Bunun yanında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte dış politikada karar alma ve uygulama süreçlerinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın pozisyonunun güçlenmesi, dış politikadaki lider etkisi ile birlikte Realist politika uygulamalarının etkisi ve sayısını arttırmıştır. Nitekim bu dönemde; sınır ötesi harekâtlar, sınır ötesi askeri üsler, Doğu Akdeniz'deki enerji mücadelesi ve uluslararası krizlerin çözümünde gerçekleştirilen reel politik gücün etkisinin artırılması başlıca örnekler olarak öne çıkmıştır.

2002'den günümüze AK Parti dönemi dış politikasında her ne kadar belirli periyotlarda belirli teorik yaklaşımlar başat ya da baskın olsa da, diğer teorik yaklaşımların da dış politikada yok sayıldığı söylenemez. Öyle ki, aynı zaman diliminde birden fazla teorik yaklaşıma dair özelliklerin öne çıkmasını “*Bütüncül Teori*” olarak açıklamak mümkündür. AK Parti dönemi Türk dış politikası dönemsel olarak incelendiğinde, aynı dönem ya da periyot içinde hükümetlerin dış politikada; uluslararası örgütlerle entegrasyonu ve üyelikleri geliştirmeye çalıştığı, barış-demokrasi ve insan hakları temelli yaklaşımlar sergilendiği, ekonomik-askeri-kültürel vb. temelli karşılıklı bağımlılığın arttırılmasının hedeflendiği ve yumuşak ve sert güç öğelerine başvurulduğu görülmektedir. Bu durum ise, devletlerin dış politikadaki karar ve uygulamalarının yalnızca bir teori ile açıklanamayacağını kanıtlamaktadır. Bu nedenle, Türk dış politikası örneğinden yola çıkarak, devletlerin bu davranışını “*Bütüncül Teori*” olarak izah etmek mümkündür.

Sonuç olarak bakıldığında; AK Parti dönemi Türk dış politikası örneğinde, devletleri “*Bütüncül Teori*” yaklaşımına iten temel bazı olgular mevcuttur. Bu olgular, yukarıda da açıklandığı gibi; lider etkisi, ulusal çıkarlar, uyumsal politikalar/uyumsal performans, hata toleransı, karşılıklı bağımlılık ve bütüncüllüktür. Bu olgular, devletlerin hangi dönemde neden farklı davranışlara başvurduğunun anlaşılmasında yarar sağlamakta olup, bakıldığında hâkim üç teoriye ilişkin de özellikler taşıdığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arı, Tayyar (2018), *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 9. Baskı, Bursa: Aktüel Yayınları.
- Arı, Tayyar (2018), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 5. Baskı, Bursa: Aktüel Yayınları.
- Arıboğan, Deniz Ülke & Ayman, Gülden & Dedeoğlu, Beril & Sönmezoğlu, Ömer Faruk (1996), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.
- Ateş, Davut (2009), "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1), ss. 11-25.
- Axelrod, Robert & Keohane, Robert O. (1993), "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions", içinde *Neorealism and NeoLiberalism* (editör: David A. Baldwin), New York: Columbia University Press, ss. 226-254.
- Balcı, Ali (2017), *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Balcı, Ali & Miş, Nebi (2008), "Turkey's Role in the Alliance of the Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy?", *Turkish Studies*, 9 (3), ss. 387-406.
- Bozdağlıoğlu, Yücel (2012), "Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi", *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika* (editör: Tayyar Arı), Bursa: MKM Yayınları, ss. 127-151.
- Büyüktanır, Derya (2015), "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14 (2), ss. 1-24.
- Çelikpala, Mitat (2005), "Geçmişten Günümüze Vazgeçilmeyen Kavram: Ulusal Çıkar", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (1), ss. 439-461.
- Dal, Emel Parlar (2016), "Conceptualising and Testing the 'Emerging Regional Power' of Turkey in the Shifting International Order", *Third World Quarterly*, 37 (8), ss. 1425-1453.
- Davutoğlu, Ahmet (2002), *Stratejik Derinlik*, 7. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, Ahmet (2012), *Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring*, Ankara: TEPAV Turkish Policy Brief Series.
- Dilekçi, Ümit & Nartgün, Şenay Sezgin (2020), "Öğretmenlerin Algıladıkları Uyumsal Performans Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik-Güvenirlilik ve Betimsel Analiz", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (2), ss. 448-465.
- Donnelly, Jack (2000), *Realism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University.
- Dunne, Tim & Schmidt, Brian C. (2001), "Realism", içinde *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (editörler: John Baylis, & Steve Smith), New York: Oxford University Press, ss. 131-145.
- Efeğil, Ertan (2012), *Dış Politika Analizi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Eralp, Atila (2010), "Hegemonya", içinde *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (editörler: Atila Eralp & Fuat Keyman & Oktay F. Tanrıseven & M. Fatih Tayfur & Faruk Yalvaç), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 155-182.
- Ertoy, Birkan (2019), "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), ss. 1-26.
- Güder, Süleyman & Mercan, Muhammed Hüseyin (2012), "2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası", *İnsan ve Toplum*, 2 (3), ss. 57-92.
- Güleç, Cansu (2018), "Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), ss. 79-102.
- Gürzel, Aylin G. & Ersoy, Eyüp (2012), "Turkey and Iran's Nuclear Program", *Middle East Policy*, 19 (1), ss. 1-14.
- Heywood, Andrew (2011), *Siyasi İdeolojiler*, Ankara: Adres Yayınları.

- Hopf, Ted (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, 23 (1), ss. 171-200.
- İnat, Kemal & Aslan, Ali & Duran, Burhanettin (2017), *AK Parti'nin 15 Yılı Dış Politika*, İstanbul: SETA Kitapları.
- Karacasulu, Nilüfer (2014), "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", içinde *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar 2* (editör: Tayyar Arı), Bursa: Dora Yayınları, ss. 105-125.
- Keyik, Mehmet & Erol, Mehmet Seyfettin (2019), "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), ss. 12-49.
- Keyman, Fuat (2017), "A New Turkish Foreign Policy: Towards Proactive 'Moral Realism'", *Insight Turkey*, 19 (1), ss. 55-69.
- Kolasi, Klevis (2013), "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68 (2), ss. 149-179.
- Kökyay, Ferhat (2020), "Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3), ss. 2504-2528.
- Kösebalaban, Hasan (2014), *Türk Dış Politikası*, Ankara: BigBang Yayınları.
- Mearsheimer, John (1990), "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, 15 (1), ss. 5-56.
- Mearsheimer, John (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton.
- MFA (2021), "Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi", Erişim Tarihi: 06.07.2021, Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa>.
- Morgenthau, Hans (1954), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.
- Nye, Joseph S. (2004), *Soft Power The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.
- Nye, Joseph S. & Welch, David A. (2015), *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. Çev. Renan Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oğuzlu, Tarık (2014), "Liberalizm", içinde *Uluslararası İlişkilere Giriş* (editörler: Şaban Kardaş, & Ali Balcı), Ankara: Küre Yayınları, ss. 97-109.
- Oğuzlu, Tarık (2012), "Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi", *Akademik Orta Doğu*, 6 (2), ss. 41-60.
- Özdemir, Haluk (2008), "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (3), ss. 113-144.
- Rumelili, Bahar (2018), "İnşacılık/Konstrüktivizm", *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler* (editör: Evren Balta), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 151-173.
- Telatar, Gökhan (2015), "AK Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi ve Ortadoğu", *Alternatif Politika*, 7 (3). ss. 490-523.
- Waltz, Kenneth (2001), *Man, the State and War*, New York: Columbia University Press.
- Wendt, Alexander (1995), "Constructing International Politics", *International Security*, 20 (1), ss. 71-81.
- Yanık, Lerna K. (2015), "Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi", *Uluslararası İlişkiler*, 12 (46), ss. 35-55.
- Yurteri, Hamza (2019), "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Cumhurbaşkanlarının Rolü", *Ortadoğu Etütleri*, 11 (1), ss. 170-201.